

Spis treści

Przedmowa	11
 CZĘŚĆ I. Edukacja zdrowotna – podstawy teoretyczne i metodyczne <i>Barbara Woynarowska</i>	
ROZDZIAŁ 1. Zdrowie	17
1.1. Definiowanie zdrowia i choroby	18
1.1.1. Definiowanie zdrowia profesjonalne i potoczne	18
1.1.2. Zdrowie jako kategoria pozytywna	24
1.1.3. Definiowanie choroby	25
1.2. Modele zdrowia	26
1.2.1. Biomedyczny model zdrowia	26
1.2.2. Holistyczne podejście do zdrowia	27
1.2.3. Model salutogenezy A. Antonovsky'ego	32
1.3. Mierniki zdrowia	36
1.4. Zdrowie jako wartość i zasób dla jednostki i społeczeństwa	37
1.5. Jakość życia związana ze zdrowiem	41
ROZDZIAŁ 2. Czynniki warunkujące zdrowie i dbałość o zdrowie	44
2.1. Czynniki warunkujące zdrowie i zmiany w ich postrzeganiu	44
2.2. Czynniki ryzyka i czynniki chroniące	47
2.3. Styl życia i zachowania zdrowotne	50
2.3.1. Prozdrowotny styl życia	51
2.3.2. Zachowania zdrowotne	52
2.3.3. Charakterystyka zachowań zdrowotnych dorosłych Polaków	55
2.4. Wsparcie społeczne	63
2.4.1. Definicje i rodzaje wsparcia społecznego	63
2.4.2. Kapitał społeczny	65
2.5. Czynniki społeczno-ekonomiczne	67
2.6. Opieka zdrowotna	68

2.7. Dbalność ludzi o własne zdrowie	70
2.7.1. Sposoby dbania o zdrowie w społeczeństwie polskim	71
2.7.2. Przyczyny bierności wobec zdrowia	71
2.7.3. Niektóre uwarunkowania dbałości o zdrowie	72
2.7.4. <i>Healthism</i> – nadmierna koncentracja na zdrowiu	74
ROZDZIAŁ 3. Z dziejów edukacji zdrowotnej w Polsce	76
3.1. Periodyzacja dziejów edukacji zdrowotnej w Polsce	76
3.2. Twórcy, ich dzieła i myśli	78
3.3. Znaczące organizacje, instytucje i projekty	89
3.4. Czasopisma naukowe i fachowe	95
ROZDZIAŁ 4. Koncepcje i podstawy teoretyczne edukacji zdrowotnej	98
4.1. Terminologia i definicje	98
4.1.1. Nazwy i ich ewolucja	98
4.1.2. Definicje	102
4.1.3. Podstawowe pojęcia	103
4.2. Cele i oczekiwane efekty	107
4.3. Koncepcje i modele	108
4.4. Teorie wykorzystywane w edukacji zdrowotnej	111
4.5. Etyczne aspekty edukacji zdrowotnej	121
ROZDZIAŁ 5. Edukacja zdrowotna a terapia i profilaktyka chorób oraz promocja zdrowia	126
5.1. Rola edukacji zdrowotnej w terapii chorób	127
5.2. Edukacja zdrowotna a profilaktyka	127
5.3. Promocja zdrowia	129
5.3.1. Geneza promocji zdrowia	130
5.3.2. Definicje	131
5.3.3. Strategia działania	132
5.3.4. Podejścia i metody działań	133
5.3.5. Modele promocji zdrowia	135
5.3.6. Edukacja zdrowotna jako kluczowy komponent promocji zdrowia	137
5.4. Profilaktyka a promocja zdrowia	138
ROZDZIAŁ 6. Metodyka edukacji zdrowotnej	140
6.1. Planowanie i ewaluacja w edukacji zdrowotnej	141
6.1.1. Etapy planowania programu edukacji zdrowotnej	141
6.1.2. Zasady układania scenariusza zajęć	148
6.1.3. Ewaluacja w edukacji zdrowotnej	150
6.2. Tworzenie warunków do uczenia się	154
6.2.1. Komunikowanie jako podstawa uczenia się – nauczania	154
6.2.2. Rola i kompetencje osób prowadzących edukację zdrowotną	161
6.2.3. Warunki, organizacja i klimat sprzyjające dobremu komunikowaniu i uczeniu się	165
6.3. Metody wspomagania uczenia się	173
6.3.1. Rodzaje metod i technik uczenia się – nauczania	173

6.3.2. Zasady doboru metod i technik uczenia się – nauczania	180
6.3.3. Akcje i konkursy w edukacji zdrowotnej	187
6.3.4. Charakterystyka wybranych metod i technik	188
6.4. Środki dydaktyczne w edukacji zdrowotnej	199
6.4.1. Środki dydaktyczne stosowane w edukacji zdrowotnej w ostatnich dekadach	199
6.4.2. Korzyści i ograniczenia w korzystaniu z Internetu	201
ROZDZIAŁ 7. Współpraca z mass mediami w edukacji zdrowotnej	205
7.1. Mass media jako źródła informacji o zdrowiu	205
7.2. Zasady skutecznego wykorzystywania mass mediów w edukacji zdrowotnej ...	207
7.3. Współpraca z mass mediami	208
7.4. Marketing społeczny i kampanie społeczne w promocji zdrowia i edukacji zdrowotnej	211
ROZDZIAŁ 8. Edukacja zdrowotna w różnych siedliskach	215
8.1. Edukacja zdrowotna w rodzinie	215
8.1.1. Edukacja zdrowotna dzieci i młodzieży	216
8.1.2. Potrzeby w zakresie promocji zdrowia i edukacji zdrowotnej starszych członków rodziny	221
8.2. Edukacja zdrowotna w przedszkolu	223
8.3. Edukacja zdrowotna w szkole	227
8.3.1. Dzieje edukacji zdrowotnej w szkole w Polsce w ostatnim półwieczu ..	228
8.3.2. Aktualna sytuacja w szkolnej edukacji zdrowotnej w Polsce	234
8.3.3. Nowe rozwiązania w szkolnej edukacji zdrowotnej w niektórych krajach Europy	239
8.3.4. Szkoła promująca zdrowie	246
8.4. Edukacja zdrowotna w zakładach opieki zdrowotnej	254
8.4.1. Edukacja zdrowotna w praktyce lekarza podstawowej opieki zdrowotnej – lekarza rodzinnego	254
8.4.2. Zadania pielęgniarki rodzinnej w edukacji zdrowotnej	256
8.4.3. Zadania pielęgniarki i higienistki szkolnej w edukacji zdrowotnej	259
8.4.4. Edukacja osób przewlekle chorych i niepełnosprawnych	261
8.4.5. Szpital promujący zdrowie	264

CZĘŚĆ II. Wybrane zagadnienia edukacji zdrowotnej dzieci i młodzieży w wieku szkolnym

pod redakcją *Barbary Woynarowskiej*

Wprowadzenie (<i>Barbara Woynarowska</i>)	269
ROZDZIAŁ 1. Dbłość o ciało (<i>Barbara Woynarowska</i>)	273
1.1. Postrzeganie i dbłość o ciało we współczesnym świecie	274
1.2. Uczenie się dbania o ciało w dzieciństwie i młodości	275

1.3. Wybrane zagadnienia i propozycje zajęć	276
1.3.1. Dbalność o zęby	276
1.3.2. Samokontrola masy ciała	280
1.3.3. Pielęgnacja i samobadanie piersi	285
1.3.4. Samobadanie jąder	287
1.3.5. Ochrona przed nadmiernym nasłonecznieniem	289
ROZDZIAŁ 2. Zdrowe żywienie i aktywność fizyczna (<i>Barbara Woynarowska</i>)	294
2.1. Pojęcie zdrowego żywienia	295
2.2. Prozdrowotna edukacja żywieniowa	295
2.3. Edukacja żywieniowa w szkole	297
2.4. Wybrane zagadnienia i propozycje zajęć	300
2.4.1. Urozmaicenie posiłków	301
2.4.2. Umiarkowanie w jedzeniu	306
2.4.3. Uregulowane żywienie	310
2.4.4. Umiejętność przygotowania posiłków	312
2.4.5. Uprawianie sportu i inne formy aktywności fizycznej	313
2.4.6. Unikanie lub ograniczanie spożycia niektórych produktów	318
2.4.7. + Uśmiech	321
ROZDZIAŁ 3. Bezpieczeństwo – zapobieganie urazom (<i>Barbara Woynarowska</i>)	325
3.1. Wypadki i urazy – definicje i epidemiologia	326
3.2. Profilaktyka urazów a promocja bezpieczeństwa	328
3.3. Edukacja do bezpieczeństwa	330
3.4. Edukacja do bezpieczeństwa w szkole	330
3.5. Wybrane zagadnienia i propozycje zajęć	333
3.5.1. Samoocena własnych zachowań związanych z bezpieczeństwem	334
3.5.2. Przyczyny urazów i sposoby ich eliminowania	336
3.5.3. Ocena i podejmowanie ryzyka	338
3.5.4. Identyfikacja zagrożeń w najbliższym otoczeniu	341
ROZDZIAŁ 4. Seksualność – wybrane zagadnienia (<i>Alicja Długotęcka</i>)	343
4.1. Podstawowe pojęcia	344
4.1.1. Zdrowie seksualne i prokreacyjne	344
4.1.2. Prawa prokreacyjne i seksualne	346
4.1.3. Wychowanie i edukacja seksualna	347
4.2. Edukacja seksualna	352
4.2.1. Edukacja seksualna dzieci w wieku przedszkolnym	352
4.2.2. Edukacja seksualna dzieci w okresie wczesnoszkolnym	355
4.2.3. Biomedyczne podstawy edukacji seksualnej młodzieży	359
4.2.4. Psychoseksualne podstawy edukacji seksualnej młodzieży	364
4.2.5. Antykoncepcja i zapobieganie zakażeniom przenoszonym drogą płciową	367
4.2.6. Problemy osobiste i relacje interpersonalne	372
4.3. Zasady konstruowania i realizacji programów edukacji seksualnej młodzieży	380
4.3.1. Zasady konstruowania programów edukacji seksualnej	381
4.3.2. Ważne rady praktyczne	385

ROZDZIAŁ 5. Zdrowie psychospołeczne – wybrane zagadnienia	389
Wprowadzenie (<i>Barbara Woynarowska</i>)	389
A. Zdrowie i dobrostan psychiczny (<i>Lestaw Kulmatycki</i>)	391
5.1. Kondycja psychiczna dzieci i młodzieży	391
5.2. Złożoność i wieloznaczność zdrowia psychicznego	393
5.3. Kryteria zdrowia psychicznego	394
5.4. Dobrostan psychiczny	396
5.5. Propozycje zajęć	399
B. Emocje i stres (<i>Lestaw Kulmatycki</i>)	403
5.6. Emocje	403
5.7. Radzenie sobie z negatywnymi emocjami	406
5.8. Stres	409
5.9. Strategie przeciwstresowe i mechanizmy obronne	412
5.10. Propozycje zajęć	418
C. Optymizm (<i>Lestaw Kulmatycki</i>)	423
5.11. Optymiści i pesymiści	423
5.12. Optymistyczna postawa życiowa	424
5.13. Styl wyjaśniania	425
5.14. Wycuczona bezradność i granice optymizmu	427
5.15. Kształtowanie pozytywnego stosunku do świata	428
5.16. Propozycje zajęć	429
D. Poczucie tożsamości i własnej wartości (<i>Maria Sokołowska</i>)	434
5.17. Terminologia	434
5.18. Kształtowanie się obrazu „ja” i poczucia własnej wartości	435
5.19. Spostrzeganie siebie w relacjach z innymi	436
5.20. Wpływ wychowania na kształtowanie poczucia własnej wartości ucznia	437
5.21. Ocena szkolna jako czynnik oddziałujący na poczucie własnej wartości ucznia	439
5.22. Propozycje zajęć	440
E. Umiejętności życiowe (<i>Maria Sokołowska</i>)	444
5.23. Umiejętności życiowe i ich kształtowanie w edukacji zdrowotnej i innych działaniach szkoły	444
5.23.1. Definicja i rodzaje umiejętności życiowych	444
5.23.2. Planowanie edukacji służącej kształtowaniu umiejętności życiowych ..	447
5.23.3. Możliwości kształtowania umiejętności życiowych w polskiej szkole ..	453
5.24. Rozwijanie u uczniów wybranych umiejętności życiowych	456
5.24.1. Myślenie krytyczne i podejmowanie decyzji	456
5.24.2. Myślenie twórcze i rozwiązywanie problemów	460
5.24.3. Komunikacja interpersonalna	467
F. Chorzy psychicznie w społeczeństwie (<i>Krzysztof Ostaszewski</i>)	471
5.25. Zaburzenia i choroby psychiczne	471
5.26. Stosunek społeczeństwa do zaburzeń i chorób psychicznych	475
5.27. Społeczny wizerunek osób chorych psychicznie	476
5.28. Działania na rzecz integracji osób z zaburzeniami psychicznymi i przeciwdziałanie stygmatyzacji	478
5.29. Propozycje zajęć	480

ROZDZIAŁ 6. Zapobieganie używaniu substancji psychoaktywnych	
<i>(Krzysztof Ostaszewski)</i>	483
6.1. Zmiany w podejściu do problemów związanych z nadużywaniem substancji psychoaktywnych	484
6.2. Integralne podejście do profilaktyki używania substancji psychoaktywnych i innych zachowań problemowych młodzieży	487
6.3. Nowe i „stare” poziomy profilaktyki	489
6.4. Główne obszary profilaktyki używania substancji psychoaktywnych.	492
6.4.1. Profilaktyka ukierunkowana na jednostkę	493
6.4.2. Profilaktyka ukierunkowana na środowisko społeczne	494
6.5. Profilaktyka oparta na naukowych podstawach	496
6.6. Strategie oparte na naukowych podstawach	499
6.6.1. Strategie wiodące	500
6.6.2. Strategie uzupełniające	504
6.7. Istotne elementy programów profilaktycznych	507
6.8. Wskazówki dotyczące ewaluacji	509
6.9. Propozycje zajęć	512
ROZDZIAŁ 7. Przeciwdziałanie agresji i przemocy wśród uczniów	
<i>(Andrzej Kołodziejczyk)</i>	518
7.1. Agresja i przemoc wśród dzieci i młodzieży – definicje, formy, częstość występowania	519
7.2. Podejścia wyjaśniające agresję i przemoc u dzieci i młodzieży	523
7.3. Środowiskowe uwarunkowania agresji	530
7.4. Przyczyny i skutki zachowań agresywnych	534
7.4.1. Potrzeby zaspokajane przez zachowania agresywne	534
7.4.2. Charakterystyka sprawców i ofiar przemocy	535
7.4.3. Skutki zachowań agresywnych	537
7.5. Zapobieganie zachowaniom agresywnym uczniów	539
7.6. Umiejętności i strategie potrzebne do radzenia sobie w szkolnych sytuacjach agresji i przemocy	544
ANEKS. Propozycje ćwiczeń i zabaw <i>(Lesław Kulmatycki)</i>	549
A.1. Ćwiczenia rozgrzewająco-integrujące	549
A.2. Ćwiczenia energetyzujące	552
A.3. Ćwiczenia relaksacyjne	553
A.4. Ćwiczenia koncentracji	557
Bibliografia	560
Indeks nazwisk	585
Indeks rzeczowy	595